

جامعة المصطفى (ص) العالمية

مدرسه عالی امام خمینی (ره)

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فلسفه اسلامی

عنوان:

بررسی تطبیقی دیدگاه علامه اقبال لاهوری و استاد مرتضی

مطهری درباره احیاء تفکر دینی

استاد راهنما:

دکتر علی اصغر خندان (زید عزه)

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر ابوالفضل کیشمشکی (زید عزه)

دانش پژوه:

بشیر احمد بت

کد کامپیوتری: ۱۵۹۷۸۸

مهرماه ۱۳۸۷

اهداء:

به احياگران واقعي تفكر ناب اسلامي بالاخص به ارواح مقدسه استاد بزگوار شهيد آيه الله

مرتضى مطهري و علامه اقبال لاهوري (قدس سرهما)

تقدیر و تشکر

سپاس خدایی را که بی‌مدد و عنایت او انجام هیچ کاری میسر نیست. نگارش این پایان‌نامه نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. تمامی نکات جدیدی که در این جا آمده، مرهون الطاف و عنایات و توجّهات اوست.

همچنین شایسته است از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر علی‌اصغر خندان قدردانی کنم که زحمت راهنمایی این رساله را متحمل شدند و مرا از ارشادات و راهنمایی‌های ارزنده‌ی خود بهره‌مند ساختند؛ و نیز از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر ابوالفضل کیشمشکی قدردانی کنم که علاوه بر سال‌ها استفاده از محضر درس ایشان، زحمت مشاوره‌ی این رساله را پذیرفتند و مرا از ارشادات ارزنده‌ی خود بهره‌مند ساختند.

در پایان شایسته است به تمامی کسانی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، در تحقق این اثر نقش داشته‌اند، اعم از برادران کشمیری که با ارشادات و تهیه کتب و منابع مشوق بنده بوده‌اند، و همچنین همسر گرامی‌ام که محیطی مناسب برای تحقیقاتم فراهم آورد، و اساتید و معلمانی که مرا تا این مرحله راهنمایی و دستگیری نموده‌اند، و نیز مدیریت محترم کتابخانه‌ی تخصصی اقبال آکادمی و مدرسه عالی امام خمینی، کمال سپاس و قدردانی‌ام را ابلاغ نمایم.

– جامعة المصطفى (ص) العالمية مسئول عقایدی که نویسنده در این
پایان نامه اظهار کرده است، نمی باشد.
– استفاده از این اثر با ذکر منبع بلامانع می باشد.

چکیده

از دیرباز دغدغه‌ی احیای فکر دینی، جزو دغدغه‌ها و طرح‌های اساسی دینداران دین‌شناس، دلسوزان و تشنگان معرفت ناب و تفکر اصیل اسلامی بوده است. اقبال لاهوری و استاد مرتضی مطهری نیز نمونه‌های برجسته‌ای از حلقه‌ی متفکران، احیاگران و شیفتگان واقعی فکر ناب اسلامی در جهان معاصر به حساب می‌آیند. آن‌ها در صدد پیرایش و تصفیه‌ی تفکر ناب اسلامی از آسیب‌ها، بدعت‌ها، کج‌فهمی‌ها، و نیز در پی توانمند ساختن دین و تعلیمات دینی در تلاطم آراء و تضارب افکار و مکاتب گوناگون جهان معاصر می‌باشند. هر دو در صدد پاسخگویی به مقتضیات زمان و نیازهای اساسی بشر بر اساس تعالیم نورانی اسلام، و به عبارت دیگر، به دنبال انطباق اصول ثابت تعالیم اسلامی با شرایط متغیر هستند. آن‌ها خواستار احیاء، درک و بازخوانی واقعی اسلام و تفکر اسلامی برای احیای جامعه اسلامی و مسلمین می‌باشند. هر دو معتقدند انسان معاصر نیاز به تمدن انسان‌سازی دارد که جز به تعلیمات اسلامی با چیزی دیگر پیوند نمی‌خورد. اقبال لاهوری دامنه‌ی احیاگری را محدود به تصفیه و خلوص تفکر اسلامی نمی‌کند. وی، از سویی به پیشرفت‌های علمی جدید بشری، که آن را میراث تاراج‌شده و از دست‌رفته‌ی مسلمانان و حکمت گم‌شده‌ی آنان می‌داند، دلبسته است؛ و از طرف دیگر، از جامعه‌ی شکست‌خورده و عقب‌مانده‌ی اسلامی رنج می‌برد. لذا در صدد بازسازی تفکر دینی برآمده، برای بازسازی و احیاء آن مدل تجربه دینی را ارائه می‌دهد. چون معتقد است در پرتو علم جدید و تجربه دینی، بازسازی فکر دینی امکان‌پذیر است. وی می‌کوشد تا جایگاه دین و تعلیمات دینی را در جهان معاصر تعیین و تبیین کند. اقبال، تجربه دینی، اجتهاد، عقلانیت دینی، روش استقرائی، و بسیاری از مفاهیم اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی را در عرصه‌ی احیاگری بازسازی می‌نماید.

قلمرو احیاگری استاد مطهری نیز تنها در تحریف‌شناسی و آسیب‌شناسی عرصه‌های مختلف مفاهیم دینی و تفکر اسلامی محدود و خلاصه نمی‌شود؛ بلکه، وی اساساً در صدد ارائه‌ی مدل اصلی فکر دینی است. مطهری، از سویی تلاش می‌کند تا برداشت‌ها، تحلیل‌ها و تأویل‌های غلط را آشکار سازد؛ و از سوی دیگر، با جدیّت ستایش‌برانگیزی سعی می‌ورزد تا قالب و محتوای واقعی تفکر اصیل، خالص و ناب اسلامی را روشن و معرفی نماید. با جرأت و بصیرت علمی کم‌نظیر، وارد وادی شبهات‌شناسی می‌شود و به پاسخگویی شبهه‌های چالش‌برانگیز در حوزه‌های معرفت دینی می‌پردازد. در پروژه‌ی احیاگری استاد مطهری، عقل از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. یعنی عقل یک منبع اساسی و تصفیه‌کننده‌ی فکر اسلامی محسوب می‌شود. مطهری در صدد احیاء و بازخوانی بسیاری از مقولات و مفاهیم دینی اعم از اعتقادی، اخلاقی، فقهی، اجتماعی و... است.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفهوم‌شناسی

۱. کلیات ۲
- ۱-۱. طرح مسئله ۲
- ۱-۲. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق ۳
- ۱-۳. سؤالات اصلی تحقیق ۴
- ۱-۴. سؤالات فرعی تحقیق ۴
- ۱-۵. فرضیه‌های تحقیق ۴
- ۱-۶. پیشینه تحقیق ۵
- ۱-۷. روش تحقیق ۵
- ۱-۸. ساختار تحقیق ۶
- ۱-۹. اهداف تحقیق ۶
۲. مفهوم‌شناسی اصطلاحات ۸
- ۲-۱. دین ۸
- تلقی استاد مطهری و اقبال لاهوری از دین ۹
- ۲-۲. احیاء ۱۱
- ۲-۲-۱. معنای لغوی احیاء ۱۱
- ۲-۲-۲. معنای اصطلاحی احیاء ۱۲
- ۲-۲-۳. معنای احیاء و حیات در آیات قرآن کریم ۱۲

- ۲-۲-۴. معنای احیاء و حیات در روایات ۱۵
- ۲-۲-۵. احیاء و اصلاح ۱۶
- ۲-۲-۶. احیاء، بازسازی و تجدید حیات ۱۸
- ۲-۳. معنی اصطلاحی احیای دین و انواع آن ۲۲
- ۲-۴. فرق بین احیای دین و فکر دینی ۲۵
۳. تاریخچه احیای فکر دینی ۲۷
- ۳-۱. احیاگری در سیره‌ی انبیاء و اولیاء ۲۷
- ۳-۲. احیاگری تاریخ معاصر ۳۰
- ۳-۲-۱. محمد غزالی ۳۰
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری محمد غزالی و اقبال لاهوری ۳۲
- ۳-۲-۲. سید جمال‌الدین اسدآبادی ۳۲
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری سیدجمال و اقبال لاهوری ۳۵
- ۳-۲-۳. شیخ محمد عبده ۳۵
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری محمد عبده و اقبال لاهوری ۳۸
- ۳-۲-۴. عبدالرحمن کواکبی ۳۸
- ۳-۲-۵. شاه ولی الله دهلوی ۴۰
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری شاه ولی الله و اقبال لاهوری ۴۱
- ۳-۲-۶. ابوالاعلی مودودی ۴۲
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری علامه مودودی و اقبال لاهوری ۴۴
- ۳-۲-۷. دکتر علی شریعتی ۴۵
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری دکتر شریعتی و اقبال لاهوری ۴۶
- ۳-۲-۸. امام خمینی ۴۷
- تشابه و تفاوت‌های احیاگری امام خمینی و اقبال لاهوری ۴۸
- ۳-۲-۹. محمد اقبال لاهوری ۴۹
- ۳-۲-۱۰. استاد مرتضی مطهری ۵۰
۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۵۱

فصل دوم: محمد اقبال لاهوری و اندیشه‌ی بازسازی فکر دینی

۱. تاریخچه زندگی و شخصیت محمد اقبال لاهوری..... ۵۵
 - ۱-۱. ولادت ۵۵
 - ۱-۲. تحصیلات و شغل اقبال لاهوری ۵۶
 - ۱-۳. آثار اقبال ۵۷
 - ۱-۳-۱. آثار فارسی ۵۸
 - ۱-۳-۲. آثار اردو ۵۹
 - ۱-۳-۳. آثار انگلیسی ۵۹
 - ۱-۴. دوران اقبال ۶۱
 - ۱-۵. اقبال در اروپا ۶۴
 - ۱-۶. شاعری اقبال و بازسازی فکر دینی ۶۵
 - ۱-۷. عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اندیشه اقبال ۶۷
 - ۱-۷-۱. قرآن کریم ۶۷
 - ۱-۷-۲. ایمان و یقین ۷۲
 - ۱-۷-۳. سحرخیزی ۷۳
 - ۱-۷-۴. مثنوی معنوی ۷۴
۲. ویژگی‌های تفکر اسلامی ۷۸
 - ۲-۱. عمل‌گرایی ۷۸
 - ۲-۲. عقل‌گرایی ۷۹
 - ۲-۳. وسعت و گستردگی ۸۰
 - ۲-۴. تحرک و تکامل‌پیاپی ۸۰
 - ۲-۵. انطباق با مقتضیات زمان ۸۱
۳. انحطاط تفکر دینی، و ضرورت بازسازی آن..... ۸۳
 - ۳-۱. عوامل انحطاط تفکر دینی ۸۳
 - ۳-۱-۱. تأویل نادرست علماء از برخی مفاهیم دینی ۸۴
 - ۳-۱-۲. عقلی‌گرایی‌های افراطی ۸۶

- ۳-۱-۳. تصوف زاهدانه و تأویل‌های انزواطلبانه ۸۶
- ۳-۱-۴. حمله مغول‌ها ۸۸
- ۳-۱-۵. فکر فلسفی یونانی و عقل انتزاعی ۸۸
- ۳-۱-۶. انعکاس فرهنگ و تمدن مجوسی در اندیشه‌های کلامی اسلامی ۹۰
- ۳-۱-۷. قدری‌گری ۹۱
- ۳-۱-۸. محافظه‌کاری فقهی ۹۱
- ۳-۱-۹. تلقی نادرست سازگاری بین اصول ابدی و جهان متغیر ۹۲
- ۳-۲. ضرورت بازسازی تفکر دینی ۹۲
- ۳-۲-۱. پیشرفت علمی و عقلی ۹۳
- ۳-۲-۲. انطباق مقولات دینی با مقتضیات زمان ۹۴
- ۳-۲-۳. تجهیز معارف دینی با تجربه‌های جدید ۹۵
- ۳-۲-۴. عدم کارایی عقل محض و خلأ معنویت ۹۶
- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۹۷
- ۴. ابزار و روش‌های بازسازی فکر دینی ۹۸**
- ۴-۱. اجتهاد ۹۸
- ۴-۱-۱. تعریف اجتهاد ۱۰۰
- ۴-۱-۲. لزوم اجتهاد ۱۰۰
- ۴-۱-۳. اهمیت اجتهاد ۱۰۱
- ۴-۱-۴. نفی اجتهاد مطلق ۱۰۲
- ۴-۱-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۰۴
- ۴-۲. تجربه دینی ۱۰۵
- ۴-۲-۱. ماهیت و حقیقت تجربه دینی ۱۰۶
- ۴-۲-۲. معرفت‌بخشی تجربه دینی ۱۰۷
- ۴-۲-۳. اعتبار تجربه دینی ۱۰۸
- دلیل اول: ارزش تجارب حسی به‌خاطر تجربه دینی ۱۰۸
- دلیل دوم: قدمت تاریخی تجربه دینی ۱۰۸
- دلیل سوم: تحول شخصیت صاحب تجربه ۱۰۸

- ۱۰۹..... ۴-۲-۴. ویژگی‌های تجربه دینی.....
- ۱۰۹..... ۴-۲-۵. حجیت تجربه دینی.....
- ۱۱۰..... ۴-۲-۵-۱. محک و معیار عقلی.....
- ۱۱۰..... ۴-۲-۵-۲. محک و معیار عملی.....
- ۱۱۱..... ۴-۲-۶. تمایز تجربه دینی و تجربه نبوی.....
- ۱۱۱..... ۴-۲-۶-۱. بازگشت از تجربه.....
- ۱۱۱..... ۴-۲-۶-۲. توجه به محتوای پیام و کارکرد آن.....
- ۱۱۱..... ۲-۴-۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
- ۱۱۲..... ۴-۳. روش استقرائی.....
- ۱۱۳..... ۴-۳-۱. تعریف استقراء.....
- ۱۱۳..... ۴-۳-۲. عوامل افول عقل استقرائی در تفکر اسلامی.....
- ۱۱۴..... ۴-۳-۳. ریشه عقل استقرائی.....
- ۱۱۵..... ۴-۳-۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
- ۱۱۵..... ۴-۴. عقلانیت.....
- ۱۱۶..... ۴-۴-۱. عقل غیردینی.....
- ۱۱۶..... ۴-۴-۲. دین عقلی.....
- ۱۱۷..... ۴-۴-۳. لوازمات عقلانیت دینی.....
- ۱۱۸..... ۴-۴-۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
- ۱۱۹..... ۴-۵. رابطه علم و دین.....
- ۱۲۱..... ۴-۵-۱. انواع و سطوح حقیقت.....
- ۱۲۳..... ۴-۵-۲. اهداف و روش‌های علم و دین.....
- ۱۲۳..... ۴-۵-۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
- ۱۲۵..... ۵. عرصه‌های بازسازی فکر دینی.....
- ۱۲۵..... ۵-۱. مفاهیم اعتقادی.....
- ۱۲۵..... ۵-۱-۱. قضا و قدر.....
- ۱۲۷..... ۵-۱-۱-۱. ریشه‌های قدری‌گری.....
- ۱۲۷..... ۱. نتیجه‌ی اندیشه فلسفی.....

۲. حاکمان سیاسی ۱۲۸
۳. کاهش و ضعف ایمان مردم ۱۲۸
۴. عدم معرفت ۱۲۸
۵. فرار از عمل ۱۲۹
۶. تأویلات نادرست صوفیانه ۱۲۹
- ۲-۱-۱-۵. آثار و پیامدهای قدری‌گری ۱۳۰
۱. تغییر ارزش‌ها ۱۳۰
۲. بردگی و غلامی ۱۳۱
- ۳-۱-۱-۵. مفهوم واقعی تقدیر ۱۳۱
- ۴-۱-۱-۵. تفسیر زیست‌شناختی از تقدیر ۱۳۵
- ۵-۱-۱-۵. تقدیر و زمان ۱۳۵
- ۶-۱-۱-۵. اختیار ۱۳۷
- ۷-۱-۱-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۳۹
- ۵-۲. مفاهیم اخلاقی ۱۴۰
- ۱-۲-۱-۵. توکل ۱۴۰
- ۱-۲-۱-۱-۵. مفهوم واقعی توکل ۱۴۰
- ۲-۲-۱-۵. ریشه‌های توکل‌پرستی ۱۴۱
۱. ضعف نیرو و قدرت ۱۴۱
۲. برداشت و فهم نادرست از دین ۱۴۱
- ۳-۲-۱-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۴۲
- ۲-۲-۵. زهد ۱۴۲
- ۱-۲-۲-۵. مفهوم واقعی زهد و تصوف ۱۴۲
- ۲-۲-۲-۵. آثار و پیامدهای زهد و تصوف غیراسلامی ۱۴۴
- ۳-۲-۲-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۴۵
- ۵-۳. مفاهیم اجتماعی ۱۴۵
- ۱-۳-۵. بازسازی امت اسلامی ۱۴۶
- ۱-۳-۱-۵. تفاوت جهان‌بینی اسلام با ناسیونالیسم غربی ۱۴۸
- ۲-۳-۱-۵. تفاوت جهان‌بینی اسلام با هندوئیسم ۱۵۰
- ۳-۳-۱-۵. تفسیر نادرست برخی علماء از مفهوم ملت ۱۵۱

- ۱۵۲..... ۴-۳-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۱۵۳..... ۲-۳-۵. حکومت اسلامی
- ۱۵۴..... ۱-۲-۳-۵. حکومت مبتنی بر قدرت و بصیرت
- ۱۵۵..... ۲-۲-۳-۵. اصول و مبانی حکومت اسلامی
- ۱۵۶..... ۳-۲-۳-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۱۵۷..... ۳-۲-۵. اتحاد اسلامی
- ۱۵۸..... ۱-۳-۳-۵. راه‌های اتحاد اسلامی
- ۱۵۹..... ۲-۳-۳-۵. آفت‌های اتحاد اسلامی
- ۱۵۹..... ۳-۳-۳-۵. محورهای اتحاد اسلامی
- ۱۶۰..... ۴-۳-۳-۵. کعبه و مرکز بین‌المللی مسلمانان
- ۱۶۱..... ۵-۳-۳-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۱۶۳..... ۶. مبانی و ریشه‌های بازسازی فکر دینی**
- ۱۶۳..... ۱-۶. مبانی و ریشه‌های اعتقادی
- ۱۶۴..... ۱-۱-۶. خاتمیت
- ۱۶۵..... ۲-۱-۶. قرآن و عقل استقرائی
- ۱۶۶..... ۲-۶. مبانی و ریشه‌های علمی، تجربی
- ۱۶۶..... ۱-۲-۶. علم جدید و بازسازی فقه اسلامی
- ۱۶۸..... ۲-۲-۶. نقش زمان و مکان در بازسازی
- ۱۷۰..... ۳-۲-۶. بازگشت به فرهنگ اسلامی
- ۱۷۲..... ۳-۶. مبانی و ریشه‌های فلسفی
- ۱۷۳..... ۱-۳-۶. جمع بین اصول ثابت و متغیر
- ۱۷۵..... ۲-۳-۶. قرآن و اصل حرکت
- ۱۷۶..... ۴-۶. مبانی و ریشه‌های اجتماعی، سیاسی
- ۱۷۹..... ۵-۶. مبانی و ریشه‌های تاریخی
- ۱۸۱..... ۶-۶. مبانی و ریشه‌های اقتصادی
- ۱۸۲..... ۷-۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فصل سوم: استاد مرتضی مطهری و اندیشه‌ی احیای فکر دینی

۱. تاریخچه زندگی و شخصیت استاد مطهری ۱۸۴
- ۱-۱. ولادت ۱۸۴
- ۱-۲. تحصیلات و شغل استاد مطهری ۱۸۵
- ۱-۳. دوران استاد مطهری ۱۸۶
- ۱-۴. عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اندیشه استاد مطهری ۱۹۲
- ۱-۴-۱. اساتید ارجمند ۱۹۳
- ۱-۴-۲. تهجد و نماز شب ۱۹۴
- ۱-۴-۳. انس با قرآن ۱۹۵
- ۱-۴-۴. تسلط بر کار و تلاش فراوان ۱۹۵
۲. ویژگی‌های تفکر اسلامی ۱۹۷
- ۲-۱. شورانگیزی و امیدبخشی ۱۹۷
- ۲-۲. واقع‌بینی ۱۹۸
- ۲-۳. حیات‌بخشی ۱۹۹
- ۲-۴. سادگی و همه‌کس فهمی ۱۹۹
- ۲-۵. وسعت و گستردگی ۲۰۰
- ۲-۶. قابل انطباق با نیازهای زمان ۲۰۱
- ۲-۷. عقل‌گرایی ۲۰۱
- ۲-۸. عمل‌گرایی ۲۰۲
- ۲-۹. تعهدآور و مسئولیت‌آور ۲۰۲
۳. انحطاط تفکر دینی و ضرورت احیای آن ۲۰۴
- ۳-۱. عوامل انحطاط تفکر دینی ۲۰۵
- ۳-۱-۱. نفوذ اندیشه‌های بیگانه ۲۰۵
- ۳-۱-۲. عافیت‌طلبی و رفاه‌زدگی حاکمان دینی ۲۰۵
- ۳-۱-۳. عدم رعایت مقررات اسلامی ۲۰۶
- ۳-۱-۴. مجادلات کلامی ۲۰۷

۲۰۷ ۳-۱-۵. تحجّر
۲۰۸ ۱. خارجی‌گری
۲۰۹ ۲. اشعری‌گری
۲۱۰ ۳. اخباری‌گری
۲۱۱ ۳-۱-۶. التقاط
۲۱۳ ۳-۱-۷. تحریف‌ها
۲۱۴ ۳-۱-۸. کم‌ارزش شدن علم در جوامع اسلامی
۲۱۵ ۳-۱-۹. اشرافی‌گری
۲۱۵ ۳-۱-۱۰. استعمار
۲۱۶ ۳-۲. ضرورت احیای تفکر دینی
۲۱۸ ۳-۲-۱. تأکید شریعت بر وجوب قیام علیه بدعت‌ها
۲۱۹ ۳-۲-۲. جاودانگی اسلام
۲۱۹ ۳-۲-۳. جلوگیری از تفاسیر و تأویلات مادی‌گرایانه از اسلام
۲۲۰ ۳-۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۲۲ ۴. ابزار و روش‌های احیای فکر دینی در اندیشه‌ی استاد مطهری
۲۲۲ ۴-۱. عقلانیت
۲۲۴ ۴-۱-۱. عقل، منبع معرفت در کنار وحی
۲۲۵ ۴-۱-۲. عقل، جانشین نبوت تبلیغی
۲۲۵ ۴-۱-۳. اصل پذیرش دین و اصول آن مبتنی بر عقل است
۲۲۶ ۴-۱-۴. عقل از عوامل تصفیه فکر اسلامی است
۲۲۶ ۴-۱-۵. عقل ما را به سوی روح اسلام رهنمون می‌شود
۲۲۶ ۴-۱-۶. تعامل عقل و دین
۲۲۸ ۴-۱-۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۲۸ ۴-۲. رابطه علم و دین
۲۲۹ ۴-۲-۱. تعامل علم و دین
۲۳۱ ۴-۲-۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۳۲ ۴-۳. اجتهاد

۲۳۳	۴-۳-۱. تعریف اجتهاد
۲۳۴	۴-۳-۲. اجتهاد مشروع و ممنوع
۲۳۵	۴-۳-۳. اصل لزوم و ضرورت اجتهاد
۲۳۶	۴-۳-۴. تکامل اجتهاد
۲۳۹	۴-۳-۵. تخصصی نمودن اجتهاد
۲۴۰	۴-۳-۶. منابع اجتهاد
۲۴۰	۴-۳-۶-۱. قرآن
۲۴۱	۴-۳-۶-۲. سنت
۲۴۱	۴-۳-۶-۳. اجماع
۲۴۲	۴-۳-۶-۴. عقل
۲۴۶	۵. عرصه‌های احیای فکر دینی در اندیشه‌های استاد مطهری
۲۴۷	۵-۱. مفاهیم اعتقادی
۲۴۷	۵-۱-۱. قضا و قدر
۲۴۹	۵-۱-۱-۱. علل برداشت نادرست غربیان از قضا و قدر
۲۵۱	۵-۱-۱-۲. آثار جبرگرایی
۲۵۲	۵-۱-۱-۳. مفهوم واقعی قضا و قدر
۲۵۴	۵-۱-۱-۴. تبیین قضا و قدر بر اساس اصل علیت عمومی
۲۵۵	۵-۱-۱-۵. تأثیر قضا و قدر واقعی
۲۵۶	۵-۱-۱-۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۵۶	۵-۱-۲. شفاعت
۲۵۷	۵-۱-۲-۱. شفاعت منفی
۲۵۷	۵-۱-۲-۲. شفاعت صحیح
۲۵۸	۵-۱-۳. تقیه
۲۵۸	۵-۱-۳-۱. تعریف تقیه
۲۵۸	۵-۱-۳-۲. تقیه تاکتیک است
۲۵۹	۵-۱-۴. انتظار
۲۵۹	۵-۱-۴-۱. ماهیت انتظار
۲۶۰	۵-۱-۴-۲. انواع انتظار

۲۶۰	۱. انتظار ویرانگر.....
۲۶۲	۲. انتظار سازنده.....
۲۶۳	۵-۱-۵. شبهات زدایی از دیگر مفاهیم اعتقادی.....
۲۶۴	۵-۱-۵-۱. دین شناسی.....
۲۶۴	۵-۱-۵-۲. خداشناسی.....
۲۶۵	۵-۱-۵-۳. نبوت شناسی.....
۲۶۶	۵-۱-۵-۴. امامت شناسی.....
۲۶۷	۵-۱-۵-۵. انسان شناسی.....
۲۶۸	۵-۱-۶. جمع بندی و نتیجه گیری.....
۲۶۸	۵-۲. مفاهیم فقهی و احکام اسلامی.....
۲۶۹	۵-۲-۱. ایرادهای حجاب و پاسخ به آنها.....
۲۷۱	۵-۲-۲. سیمای واقعی حجاب.....
۲۷۲	۵-۳. مفاهیم اخلاقی.....
۲۷۲	۵-۳-۱. زهد.....
۲۷۲	۵-۳-۱-۱. تعریف زهد.....
۲۷۳	۵-۳-۱-۲. زهد، قدرت روحی است، نه ضعف اقتصادی.....
۲۷۴	۵-۳-۱-۳. زهد منفی.....
۲۷۴	۵-۳-۱-۴. تفاوت زهد اسلامی و رهبانیت مسیحی.....
۲۷۶	۵-۳-۱-۵. مبانی زهد اسلامی.....
۲۷۷	۵-۳-۱-۶. فلسفه زهد.....
۲۷۷	۵-۳-۱-۷. جمع بندی و نتیجه گیری.....
۲۷۸	۵-۳-۲. توکل.....
۲۷۸	۵-۳-۲-۱. مفهوم واقعی توکل.....
۲۷۹	۵-۳-۲-۲. توکل در آیات قرآن.....
۲۸۰	۵-۳-۲-۳. جمع بندی و نتیجه گیری.....
۲۸۱	۵-۳-۳. تأثیر عمل در سعادت انسان.....
۲۸۲	۵-۳-۳-۱. نقش اموی ها در پیدایش این آسیب.....
۲۸۳	۵-۳-۳-۲. آثار عملی گرایی.....
۲۸۴	۵-۳-۳-۳. جمع بندی و نتیجه گیری.....

۲۸۴ ۵-۴. مفاهیم اجتماعی
۲۸۴ ۵-۴-۱. حماسه‌سازی مفاهیم دینی
۲۸۵ ۵-۴-۱-۱. دلائل حماسه‌سازی مفاهیم دینی
۲۸۷ ۵-۴-۱-۲. علل از دست دادن مفهوم حماسی از دین
۲۸۸ ۵-۴-۲. امت اسلامی
۲۸۹ ۵-۴-۲-۱. انترناسیونالیسم
۲۹۰ ۵-۴-۲-۲. حقیقت امت اسلامی
۲۹۱ ۵-۴-۳. حکومت اسلامی
۲۹۱ ۵-۴-۳-۱. رابطه دین با سیاست
۲۹۲ ۵-۴-۳-۲. نظریه علمانیت (جدایی دین از سیاست)
۲۹۳ ۵-۴-۳-۳. مشروعیت
۲۹۴ ۵-۴-۳-۴. مبنا و زیربنای حکومت
۲۹۵ ۵-۴-۳-۵. ولایت فقیه رهبر ایدئولوگ
۲۹۶ ۵-۴-۳-۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۹۶ ۵-۴-۴. اتحاد اسلامی
۲۹۸ ۵-۴-۴-۱. اتحاد اسلامی، حیات جامعه مسلمانان
۲۹۸ ۵-۴-۴-۲. محورهای اتحاد اسلامی
۲۹۹ ۵-۴-۴-۳. عوامل تخریب‌کننده‌ی اتحاد
۳۰۰ ۵-۴-۴-۴. کعبه و مرکز بین‌المللی مسلمانان
۳۰۲ ۶. مبانی و ریشه‌های احیای فکر دینی در اندیشه استاد مطهری
۳۰۲ ۶-۱. مبانی و ریشه‌های اعتقادی
۳۰۳ ۶-۱-۱. قرآن و طرح احیاء
۳۰۴ ۶-۱-۲. خاتمیت
۳۰۷ ۶-۱-۳. اصل اعتدال در دین
۳۰۹ ۶-۲. مبانی و ریشه‌های فلسفی
۳۱۰ ۶-۲-۱. تئوری ثابت و متغیر
۳۱۰ ۱. نگاه فلسفی
۳۱۱ ۲. نگاه اجتماعی

- ۳۱۴ ۳. قلمرو ثبات و تغییر از دیدگاه استاد مطهری
- ۳۱۵ ۴. انواع دستورات اسلامی
- ۳۱۵ ۱. رابطه‌ی انسان با خدا
- ۳۱۶ ۲. رابطه‌ی انسان با خود
- ۳۱۶ ۳. رابطه‌ی انسان با طبیعت
- ۳۱۶ ۴. رابطه‌ی انسان با انسان
- ۳۱۶ ۲-۲-۶. اصل فطرت
- ۳۱۷ ۱. تبیین همزادی و همراهی دین با بشر
- ۳۱۷ ۲. تبیین منشأ دین
- ۳۱۷ ۳. پلورالیسم دینی
- ۳۱۸ ۴. جهت‌گیری دعوت انبیاء
- ۳۱۸ ۵. دینداری بیرونی و درونی
- ۳۱۹ ۶. منطق فهم دین
- ۳۲۰ ۷. فلسفه تعلیم و تربیت
- ۳۲۰ ۳-۶. مبانی و ریشه‌های اجتماعی، سیاسی
- ۳۲۰ ۳-۳-۱-۶. رویکرد اجتماعی به دین
- ۳۲۲ ۳-۲-۶. جریان‌های اجتماعی سیاسی عصر استاد مطهری
- ۳۲۳ ۱. مارکسیسم
- ۳۲۴ ۲. ناسیونالیسم
- ۳۲۵ ۳. تحجّرگرایی
- ۳۲۸ راه‌های مقابله با تحجّرگرایی
- ۳۳۰ ۴. التقاط
- ۳۳۳ راه‌های مقابله با تفکر التقاطی
- ۳۳۳ ۱. اعتقاد به حقیقت بودن اسلام
- ۳۳۳ ۲. حقیقت‌یابی و معیارگزینی
- ۳۳۴ ۴-۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فصل چهارم: بررسی تطبیقی اندیشه‌ی احیای اقبال و مطهری

- ۳۳۶ ۱. اشتراکات و افتراقات جریان احیای فکر دینی

۳۳۷	۱-۱. اشتراکات
۳۳۸	۱-۲. افتراقات
۳۴۰	۲. بررسی اشتراکات احیاگری استاد مطهری و اقبال لاهوری
۳۴۰	۲-۱. اشتراکات عمومی
۳۴۱	۲-۲. اشتراکات احیاگری
۳۴۸	۳. بررسی افتراقات احیاگری استاد مطهری و اقبال لاهوری
۳۴۸	۳-۱. افتراقات عمومی
۳۵۲	۳-۲. افتراقات احیاگری
۳۵۶	۴. تأثیر اقبال لاهوری بر استاد مطهری در باب احیای فکر دینی
۳۵۷	۴-۱. نوآوری و شکوفایی اجتهاد
۳۵۹	۴-۲. رابطه اسلام با علوم جدید
۳۶۰	۴-۳. تأثیر فلسفه خودی بر نظریه هویت فردی و اجتماعی
۳۶۳	۴-۴. تأثیر احیای فکر دینی
۳۶۵	۴-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۶۷	۵. بررسی نقدهای استاد شهید مطهری بر اقبال لاهوری
۳۶۸	۵-۱. نقد بر تأییدات اقبال از برخی جریان‌ها
۳۷۰	۵-۲. نقدی بر کتاب سیر فلسفه در ایران
۳۷۱	۵-۳. نقدی بر فلسفه ختم نبوت اقبال لاهوری
۳۷۱	۱. تبیین نادرست از سرشت وحی
۳۷۲	۲. بی‌نیازی بشر از دین
۳۷۳	۳. عدم امکان تجارب درونی و عرفانی
۳۷۵	۴. جان‌شینی علم به جای دین
۳۷۵	۵-۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۷۶	۶. نتیجه‌ی نهایی تحقیق
۳۸۱	منابع و مأخذ